

NIILO
RANTALA
kunnia
niille,
jotka
polttavat
itsensä

NTAMO

Kunnia niille,
jotka polttavat itsensä

NIILO RANTALA

Kunnia niille,
jotka polttavat itsensä

ESSEITÄ

NTAMO

Helsinki

2026

© 2026 NIILLO RANTALA
ISBN 978-952-215-964-9

ULKOASU & TAITTO
Göran de Kopior

KANNEN KUVA
Wilhelm Schubert van Ehrenberg &
Karel Emmanuel Biset, *Kuvitteellinen galleria* (1666),
142,5 x 237 cm, öljy kankaalle (käännetty & rajattu),
Alte Pinakothek / Wikimedia Commons

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand,
Hampuri, Saksa

NTAMO
Helsinki 2026 (IV LINJA 18, 00530 HKI)
www.ntamo.net (info.ntamo@gmail.com)

JOHDANNON VERRAN MAJAKOISTA

Egon Friedell kirjoitti teoksessaan *Uuden ajan kulttuurihistoria*, että hengelliset, taiteelliset ja aatteelliset voimahahmot valaisevat kutakin aikaa kuin majakat. Ne voivat pidempäänkin estää pimeyttä ja auttaa harhailijoiden maallisessa vaelluksessa. Siksi tämän kokoelman nimi voisi olla myös Majakkaesseitä. Näissä kirjoituksissa hapuillaan, janoetaan oivalluksia, juostaan kintereillä. Romanttisimmillaan majakkainmetsästäminen on yhteyteen hakeutumista: jotain samanlaista, mitä Herman Hesse kuvaa hienossa pienoisromaanissaan *Matka Aamun maahan*. Siinä Hessen minäkertoja liittyy totuuksia ja kauneutta etsivään veljeskuntaan, jonka jäsenet matkaavat toistensa luo ajassa. Kaipaus yhdistää. Oivallusten janoaminen luo sisaruksellisuutta.

Nyt on aika maksaa velkaa ja katsoa taaksepäin. Olen kirjoittanut lehtiin kymmenen vuoden ajan esseitä ja artikkeleita, joissa esittelen itselleni tärkeitä ajattelijoita, taiteilijoita ja historian henkilöitä. Osa hahmoista kylvää valoaan jälkeensä majakkain tavoin. Osa roihuaa soihtuna, hämmentävästi ja repivästi. Monen aatoksen loimu ei ole syytynyt kivutta. Moni on etsiessään palanut loppuun. Tarkovski vaati kunniaa niille, jotka polttavat itsensä.

Samaa kunnianpalautusta tavoitellaan näillä sivuilla. Tartun takinliepeisiin ja repäisen: ehkä jotain jää käteen.

Kaikki hahmot eivät ole suinkaan ongelmattomia tai yksinomaan ihailtavia. Wettenhovi-Aspalla oli sietämättömiä ajatuksia, Ennalan kirjoituksista löytää huonosti ikääntyneitä törkeyksiä eikä

Juudaksenkaan sädekehä kirkkaana loista. Jo joskus 12-vuotiaana kuplettilaulajana totesin haastattelussa, että Saima Harmaja ei liene enää ”kuuminta hottia”. Sekään on tuskin muuttunut.

Neromyyttikään ei hyvistä syistä ole enää muodissa. Oscar Wilde tiesi elävän neron loukkaavan aikalaistensa ihmisarvoa. Nykyään niin tuntuvat tekevän kuolleetkin.

Tässä kirjassa tähytään kohti majakoita, pysähdytään niiden ajattelijoiden ja taiteilijoiden äärelle, jotka olivat valmiita polttamaan itsensä kauneuden, taiteen ja totuuden tähden.

Suuri osa tärkeimmistä esikuvistani erottuu läheltä. Ajatteluuni ja toimintaani ovat vaikuttaneet erityisesti vanhempani, puolisoni Heidi, ystäväni ja isovanhempani. Lisäksi olen saanut työskennellä monen ihailemani muusikon ja kirjailijan kanssa. Heistä kirjoittamisen aika ei kuitenkaan ole vielä.

Erityiskiitos kuuluu tekstejä joissain vaiheissa kommentoineille ja niissä avustaneille. Kiitos, Sami Liuhto, kesäisestä keskustelukierroksesta. Lehdissä julkaistuja, sittemmin laajennettuja esseitä ovat aikanaan jalostaneet myös Tuija Pyhäranta, Noora Wikman ja Mikko Ketola. Erityiskiitoksen ansaitsee myös Tommi Liimatta, jonka toimittamat Veikko Ennala -kirjat mahdollistivat näppärän tutustumisen tekijän laajaan tuotantoon.

Luottolukijoinani ovat toimineet vanhempani Jaana ja Tapani Rantala, puolisoni Heidi Rantala sekä kirjoittajatoverini Kalle Toivonen.

MINUN PITÄÄ KUOLLA, KUOLLA

I

Kun lapsena tulin tietoiseksi kuolevaisuudestani, ahdistuin lähes järjiltäni. Hain lohtua keskusteluista vanhempieni kanssa, kirjoista, tauluista ja joka paikasta.

Kun etsin pikkuvanhana vitosluokkalaisena sävellettäviksi kelpaavia runoja, jotka saattaisivat myös lohduttaa ahdistunutta mieltä, ohitin aluksi järjestään muutamat vanhempieni kirjahyllyssä komeilevat kootut runot -opukset. Hyvänen aika sentään: voiko olla mummompia nimiä kuin Hilja Haahti tai Saima Harmaja?

II

Leskeksi jäänyt nuori kirjailijatar Lucy muuttaa jylhään merenranta-huvilaan vakaana aikomuksenaan ”aloittaa alusta”. Jokin kuitenkin sotkee Lucyn suunnitelmat: huvilan aiempi omistaja, kapteeni Gregg on kuollut, mutta siitä huolimatta hän ei suostu poistumaan talostaan.

Syväksi hämmästyksekseen Lucy oivaltaa löytäneensä sielunkumppaninsa ja rakastuneensa kummitukseen.

Kapteeni Gregg ei kuitenkaan ole aaveeksi saati mieheksi erityisen vaatelias. Hän vartoo lemmittyään, onhan hänellä ajattomuudessa ikuisuus aikaa rakastaa. Hän toppuuttelee Lucyä ja käskee tämän odottaa. Kun aika on oikea, hän saapuu kyllä hakemaan rakkaansa.

Ja niin kulkevat kuut ja vuorovedet, syysmyrskyt vaihtuvat keväiksi kierto kierron jälkeen. Lucyä ei enää tunnistaiksi samaksi. Aika on hopeoinut hiukset ja vuodet kaivertaneet ihoon uurteensa. Muistaneeko enää kapteeniaankaan?

Eräänä iltana aika seisahtaa. Maitolasi kirpoaa kädestä särkyen. Harmaa pää retkahtaa rinnalle. Ja yhtäkkiä Lucyn hengettömän ruumiin eteen astelevat kotikummituksen tutut kiiltokengät. ”Ja nyt sinä et enää ikinä ole väsynyt”, kutsuu mies rakastaen. Vanha nainen jää tuoliin ja miehen käsiin tarraavat nuoret kädet – sen saman nuoren Lucyn, joka vuosikymmeniä aiemmin kohtasi ensi kerran kapteeninsa. Yhdessä, vailla pelkoa, he astuvat ylitse rajan, ”maahan, mi viel ei näy”.

Joseph L. Mankiewiczin ohjaama *Kummitus ja rouva Muir* (1947) ei ole pelkästään kaikkien aikojen kauneimpia rakkauselokuvia. Se on myös Sigmund Freudin esittelemän *thanatos*-vietin mielenkiintoisimpia valkokangasesityksiä.

Freudin viettiteorian mukaan ihmistä dominoi kaksi viettiä: elämän- ja kuolemanvietit. Siinä missä elämänvietti pyrkii kohti nautintoa ja eläväistä, kuolemanvietti eli Thanatoksen kutsu houkuttelee ihmistä kohti rauhaa, olemattomuutta – iäisyyttä.

Se ei välttämättä tarkoita sen suurempaa tai syvempää itsetuhoisuutta: kysymys on ennen kaikkea kaipuusta rauhaan, irti elämänvietin epävarmuuksista. Pois mielen poukkoiluista, kauaksi pois kavalan maailman luota.

Rouva Muiria patologisempi tulkinta kuolemaan rakastumisesta on saksalaisen musiikkiteatterivaikuttaja Michael Kunzen kirjoittama *Elisabeth*, joka kertoo Itävallan rakastetun ja mytologisoidun

Sissi-keisarinna elämäntarinan. Musikaalin johtoi aiheena ei kuitenkaan ole Sissin suloisuus Alppien syileilyssä, vaan jokin repivämpi: kauneuteen ja nuoruuteen rakastuneen keisarinna kaipuu kuolemaan.

Kun musikaalia esitettiin Turun Kaupunginteatterissa vuonna 2005–2006, näyttelin Sissin poikaa, ailahtelevaista prinssi Rudolfia, joka lopulta teki kaksoisitsemurhan tyttöystävänsä kanssa Mayerlingin metsästysmajalla.

Jo tuolloin, alle kymmenvuotiaana, jokin teoksen aiheesta iski minuun lujasti. Vaikka pakkoajatukseksi muuttunut kuolemankaipuu on ilmiönä tummahko, oli musikaalinomainen esitysmuoto sille kunniaksi. Dissonanssi burleskia tavoittelevan ja välillä wieniläiseen kepeyteen kepsahtavan musiikkimaailman ja Sissin sairauden välillä loi ihmeellisen jännitteen.

Alussa nuori Elisabeth putoaa trapetsilta ja kohtaa sala-peräisen miehen, Kuoleman. Alkaa vuosisadan rakkaustarina, jonka poltetta ei laimenna edes maallinen ihastus keisari Franz Joosefiin tai äidinrakkaus lapsiin. Aikakauden repivien muutosten, syvien surujen ja hetkellisten huoahdusten keskellä Elisabeth rakastaa Kuolemaa – turvallista ja muuttumatonta ylkää.

Kuolemantanssiin käyminen merkitsee Elisabethille vapautusta. Maailma ympärillä särkyköön, kumoukselliset riehukoot ja hovit juonitelkoot. Aina on yksi syli, joka ottaa vastaan, kun kaadun.

Kuolemanvietin tunnistanutta Freudia on kutsuttu mieheksi, joka keksi sairauden mutta ei lääkettä. Sama pätee *Elisabeth*-musikaaliin. Lapsena pelkäsin joskus kuolemaa niin paljon, että toivoin kuolevani. Jotain samaa tunnistin *Elisabethissa*. Tuolloin en kuitenkaan vielä tiennyt, että löytäisin lääkkeen. Pelko oli kevennettävissä.

III

Eräänä iltapäivänä seisoin taas vanhempieni kirjahyllyn edessä. Aika oli kypsä. Uteliaisuus vei ennakkoluuloista voiton. Onneksi. Tuona syksyisenä päivänä, noin 12-vuotiaana, otin kirjahyllystä Saima Harmajan *Kootut runot* -teoksen, joka pitää sisällään otteita myös Harmajan päiväkirjoista. Jokin muuttui peruuttamattomasti. Jokin särkyi. Halkeamasta tulvi sisään salaista valoa.

Harmajasta on kirjoitettu ja puhuttu paljon. Harva on vaikuttanut niin vahvasti kokonaiseen kirjoittaja- ja lukijasukupolviin kuin mytologisoitu runoilijatar, kuolleiden runoilijoiden kerhon traaginen kuningatar Saima. Jo nuorena minua hämmensi se raskauden ja keveyden, ahdistuksen ja toivon tasapaino. Minä haluan elää – miksi en saa jo kuolla? Minä haluan kuolla – mutta onpa kevät kaunis!

Vaikka tekijän kuolemasta puhuminen on ollut muotia jo niin kauan, että puhe on jo käsittääkseni poissa muodista, kuuluu Harmaja niihin runoilijoihin, joiden kirjallinen ja elollinen *corpus* ovat erottamattomasti yhtä.

Sekä runot että elämä välittävät näkökulman rajalta: Harmaja kirjoittaa ja hengittää alati rajalla käyden, rajalla ”kivun ja kauneuden”, välillä nuoren naisen elämänjanon ja ”vanhan sielun” iäisyyskaipauksen.

19-vuotiaana esikoiskokoelmansa *Huhtikuun* julkaissut Harmaja syntyi helsinkiläisen sivistyneistösuvun tytöksi, eikä haaveisiinsa katoavalle tytölle ollut varhaisteininä epäselvää, keitä ovat Tulenkantajat tai kuka oli Dante.

Kaikin puolin ei nuoren Saiman elämä kuitenkaan ollut etuoikeutettua. Erilaiset henkiset ja ruumiilliset sairaudet vaivasivat häntä pienestä pitäen, ja lopulta keuhkotuberkuloosi niitti muita viljoja korkeamman kukinnon jo 23 vuoden iässä.

Tuntemattomaksi Saima ei jäänyt. Jo eläessään häntä suitsutettiin, runottaren lempitytärtä ylistettiin ja kolmen julkaistun kokoelman lisäksi Harmajan ansioluetteloon voidaan hämmästellessä laskea 22-vuotiaana saatu Valtion kirjallisuuspalkintokin.

Kuten usein, varhainen kuolema sinetöi Harmajan legendan. Ilman sitä Harmajasta olisi saattanut tulla toinen Elina Vaara. Vähän samoin kuin Nirvana olisi ilman Cobainin liipaisinsormea jähmettynyt Pearl Jamiksi.

Mutta Harmajasta tuli legenda: runotyttöjen ja -mummojen kanteletar, lausuntailloissa yhtä kuultu ja kailotettu tunteiden tulkki kuin ”Ukkometso” karaokekuppiloissa. Runoilija, jonka iättömät kasvot hymyilevät eeterisesti aina vaan uusien painosten, elämäkertojen ja päiväkirjajulkaisujen liepeissä. Ja miksipä ei, onhan tarinassa kaikki tarvittava draama.

Suhtautui Harmajan myyttiin miten tahansa, ei runojen hämmästytyksestä pääse yli eikä ympäri. Väitän, että toisella kieli- ja kulttuurialueella Harmaja olisi julistettu pyhimykseksi, ainakin autuaaksi.

Myytin taustalla on kuitenkin runojen ja kuoleman lisäksi yksi vielä keskeisempi tekijä. Kaiken takana on Maija.

Katolisessa kirkossa uskottiin kauan, että kansan ei ole hyvä tutustua Raamattuun ilman papillista opastusta ja selitystä. Se voisi johtaa harhaan. Samaa ajattelen Harmajan runoista: niiden lukemisen ilman tutustumista Harmajan päiväkirjoihin, eli Maijaan, pitäisi olla laitonta.

IV

Maija-päiväkirjan sivuilla runojen pyhitetty rekisteri saa rinnalleen myös terveen epäilyksen, nuoren ihmisen epävarmuuden ja arkisten pikkuseikkojen kavalkadin. Harmajan elinpiiri muuttuu eläväksi: ihailtu Outi-sisko, petollinen sulhaskandidaatti, sairaalan kova vuode, pieni pala taivasta Lohjan huvilalla ja arkirealistisin sävyin väritetyt vanhemmat.

Runojen henkevä suhde kuolemaan saa vastapainokseen muitakin sävyjä. Sairaus on sekä suuren ahdistuksen että ylevyyden lähde. Se on elämänvoimaa imevä peto ja kynnyksellä seisova rakastettu, joka ei petä.

Harmaja, joka kokee sairautensa ansiosta olevansa ”verraten lähellä ikuisuutta”, toivoo että tervehtyisi kyllin päästäkseen kouluun. Kuoleman- ja elämänvietit risteävät nuorissa aivoissa. Jo 13-vuotiaana Harmaja kirjoittaa Maijalle, kuinka on tulla hulluksi, sillä ”ääretön, epämääräinen, valtava, tukahduttava kaiho valtaa minut”.

Vietit väittelevät. Toinen puoli Harmajasta ”haluaa olla kuuluisa” sekä ”taistella, voittaa, elää”. Väkevänvarmasti nuori sielu tuntee silti väsyneessä ruumiissaan maan painon ja haluaa vapautua ajallisesta vankilastaan. Siksi tuo toinen puoli janoaa ”Ikirauhaa. Se kaipaa siten Jumalan yhteyteen.”

Vasta sairauden ja heikkouden kautta Jumala tulee Harmajalle todeksi. Sairaus herkistää kauneudelle ja rajan todellisuudelle. Harmajan Jumala on ahdistuksen laannuttaja, myrskyn tynnyttäjä, iäisyys, rauha ja suuri kauneus. Kadottaessaan yhteyden tähän taajuuteen runoilijatar järkkyy. Silloin kaikki menettää merkityksensä ja pelko palaa.

Luottamus on kuitenkin vahvaa, sekä Luojaan että omaan luomistyöhön. Jo oppikouluiässä Harmaja luottaa, ettei Jumala anna hänen raueta ennen kuin hän on suorittanut elämäntyönsä.

” Tartun takinliepeisiin
ja repäisen: ehkä jotain
jää käteen.

KIRJOITUSKOKOELMA ON
NIILO RANTALAN
ESSEDEBYYTTI.

NTAMO 2026

9 789522 159649

ISBN 978-952-215-964-9